

UNIVERSITETDA INGLIZ TILINI CHET TILI SIFATIDA O'QITISH JARAYONIDA
TALABALAR MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY VA AMALIY
YONDASHUVDEVELOPING LEARNER AUTONOMY IN EFL UNIVERSITY TEACHING: A
THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACH

Bobomurodov Fazliddin Xusameddin o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Norqulov Bekzod Xurramovich

Ilmiy rahbar

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20642605>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada EFL muhitida talabalar mustaqilligini rivojlantirishning nazariy asoslari hamda amaliy yo'llari o'rganildi. 30 nafar talaba ishtirokida olib borilgan tadqiqot natijalari portfolio, self-assessment va refleksiya metodlarining mustaqillikni shakllantirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Qo'llangan metodlar talabalarda o'zini nazorat qilish, maqsad qo'yish va ichki motivatsiya ko'rsatkichlarini sezilarli yaxshiladi.

Kalit so'zlar: talaba mustaqilligi; EFL o'qitish; self-assessment; refleksiya; portfolio; ichki motivatsiya; learner autonomy

ABSTRACT

This study examines theoretical foundations and practical methods for developing learner autonomy in EFL university settings. Research involving 30 students confirms that portfolio, self-assessment and reflective journaling significantly foster autonomous learning behaviour. Applied methods notably improved students' self-monitoring, goal-setting and intrinsic motivation indicators.

Keywords: learner autonomy; EFL teaching; self-assessment; reflection; portfolio; intrinsic motivation; self-regulation

1. KIRISH

Ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish (EFL) muhitida talabaning o'z ta'lim jarayonini mustaqil boshqara olishi tobora muhim pedagogik masalaga aylanib bormoqda. Globallashuv, raqamli ta'lim platformalarining kengayishi va kredit-modul tizimining joriy etilishi talabadan yuqori darajadagi o'quv mustaqilligini talab qiladi (Holec, 1981; Little, 2022). Shu bilan birga, amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabalarin ko'pchiligida mustaqil maqsad qo'yish, o'z faoliyatini kuzatish va o'zini baholash ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan davlat dasturlari, xususan chet tillarni o'rganishni rivojlantirish bo'yicha qarorlar, shuningdek oliy ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi talabalarining mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish masalasini alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, universitet EFL darslarida learner autonomy — o'quv mustaqilligini rivojlantirish bo'yicha aniq metodik yondashuvlarni ishlab chiqish va sinab ko'rish ilmiy jihatdan dolzarb vazifadir.

Mazkur maqolaning maqsadi — universitetda ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish jarayonida talabalar mustaqilligini rivojlantirish uchun samarali metod va texnologiyalarni amaliy tajriba asosida tahlil qilish hamda olingan natijalarni ilmiy-pedagogik jihatdan umumlashtirishdan iborat.

2. ADABIYOTLAR SHARHI

Learner autonomy tushunchasi ilmiy muomalaga Holec (1981) tomonidan kiritilgan bo'lib, u bu tushunchani o'quvchining o'z o'qishini boshqarish mas'uliyatini zimmasiga ola bilish qobiliyati sifatida ta'riflagan. Keyinchalik Little (1991, 2022) mustaqillikni refleksiya, tanqidiy tahlil va ongli qaror qabul qilish bilan bog'lab izohladi. Benson (2001, 2011) esa learner autonomy ning ko'p qirrali tabiatini ko'rsatib, uni o'quv jarayonidagi nazorat, resurslardan foydalanish va o'qituvchi rolining o'zgarishi bilan bog'ladi.

Nunan (1997) mustaqillik bosqichma-bosqich shakllanadigan pedagogik jarayon ekanini ta'kidlab, talabalarni mustaqil faoliyatga keltirish uchun tizimli yo'naltirish zarurligini asoslab bergan. Zimmerman (2002, 2008) o'zini boshqaruvchi o'rganuvchi (self-regulated learner) tushunchasini ishlab chiqib, bu jarayonning maqsad belgilash, bajarish va o'z-o'zini baholash bosqichlarini o'z ichiga olishini ko'rsatgan.

Mahalliy tadqiqotlarda Jalolov (2012, 2015), Xoshimov va Yoqubov (1994) xorijiy tillarni o'qitish metodikasi doirasida talabaning faol o'rni va mustaqil ishlash masalalarini ko'rib chiqqan. Tolipov va Usmonboeva (2005, 2006) esa pedagogik texnologiyalar va mustaqil fikrlashni shakllantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan. Shunday bo'lsa-da, aynan EFL muhitida learner autonomy ni rivojlantirishning aniq metodik mexanizmlarini sinab ko'ruvchi empirik tadqiqotlar mahalliy kontekstda kamchilik qiladi.

3. METODOLOGIYA

3.1. Tadqiqot dizayni va ishtirokchilar

Tadqiqot 2023–2024-o'quv yilida oliy ta'lim muassasasining ingliz tili yo'nalishidagi 30 nafar talabasi ishtirokida olib borildi. Ishtirokchilar shartli ravishda ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi (n=15) va nazorat guruhi (n=15). Tadqiqot davomiyligi 8 hafta etib belgilandi. Tajriba guruhida talaba mustaqilligini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metod va texnologiyalar tizimli ravishda qo'llangan bo'lsa, nazorat guruhida darslar an'anaviy tarzda olib borildi.

3.2. Ma'lumot to'plash usullari

Talabalar mustaqilligining dastlabki va yakuniy holatini aniqlash uchun triangulyatsiya asosida bir nechta usul qo'llanildi: (1) tuzilgan so'rovnoma — 6 ta mezon bo'yicha 30 talabadan yozma ma'lumot to'plandi; (2) individual va guruhli suhbat — mustaqil ishlashdagi qiyinchiliklar va qo'llangan strategiyalar o'rganilib chiqildi; (3) dars kuzatuvi — maxsus varaq asosida talabaning tashabbus ko'rsatish, o'qituvchisiz ishlash va xatolarini tuzatish ko'nikmalari kuzatildi; (4) diagnostik topshiriqlar — qisqa inglizcha matn ustida ishlash orqali rejalashtirish va baholash qobiliyati aniqlandi.

3.3. Qo'llangan metod va texnologiyalar

Tajriba guruhida quyidagi vositalar izchil tarzda qo'llanildi: (a) individual portfolio — haftalik yozma ishlar, reflektiv yozuvlar va self-assessment varaqalaridan tashkil topgan; (b) self-assessment — har bir muhim topshiriqdan keyin mezonli baholash varaqasi orqali amalga oshirildi; (c) peer-assessment — juftlik va kichik guruhda o'zaro baholash; (d) reflektiv kundalik — haftalik yozma mulohaza (5–7 gap); (e) mustaqil loyiha — «My Independent English Learning Plan» mavzusida 2–3 kishilik guruh ishi; (f) raqamli platformalar — Quizlet, YouTube, Cambridge Dictionary va boshqa onlayn resurslar.

4. NATIJALAR

4.1. So'rovnoma natijalari

So'rovnoma boshlang'ich diagnostikasida 30 nafar talabaning 6 ta mezon bo'yicha mustaqillik darajasi aniqlandi. Natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Talabalar mustaqilligi darajasini aniqlash bo'yicha so'rovnoma natijalari (n=30)

Nº	Ko'rsatkichlar	Ha	Qisman	Yo'q
1	Darsdan tashqari ingliz tili bilan mustaqil shug'ullanadi	12	10	8
2	O'zi uchun o'quv maqsadlari belgilaydi	9	11	10
3	Topshiriqlarni o'z vaqtida mustaqil bajaradi	14	9	7
4	Onlayn resurslardan mustaqil foydalanadi	16	8	6
5	O'z xatolarini mustaqil aniqlashga harakat qiladi	8	13	9
6	O'z bilimini baholashga urinadi	7	14	9

Eslatma: Raqamlar tadqiqotga ishtirok etgan talabalar sonini bildiradi.

Jadvaldan ko'rinadiki, onlayn resurslardan mustaqil foydalanish ko'rsatkichi nisbatan yuqori (16 ta «Ha»), biroq o'zini baholash va maqsad qo'yish ko'nikmalari sust holda — «Ha» javobi mos ravishda 7 va 9 nafarga teng. Bu holat talabalar orasida o'quv maqsadlarini mustaqil belgilash va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatadi.

4.2. Dars kuzatuvi natijalari

Ingliz tili mashg'ulotlarida to'g'ridan-to'g'ri kuzatuv asosida to'plangan ma'lumotlar 2-jadvalda aks ettirilgan.

2-jadval. Dars jarayonida talaba mustaqilligini kuzatish natijalari (n=30)

Nº	Kuzatilgan holatlar	Yuqori	O'rta	Past
1	Topshiriqni mustaqil boshlashi	10	12	8
2	O'qituvchi yordamisiz ishlashga intilishi	9	13	8
3	Guruh ishida tashabbus ko'rsatishi	11	10	9
4	Xatolarini mustaqil tuzatishga urinishi	7	12	11
5	Vazifa yuzasidan mustaqil fikr bildirishi	8	14	8

Eslatma: Raqamlar mos darajadagi talabalar sonini bildiradi.

Kuzatuv natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'rsatkichlarning aksariyati «O'rta» darajada to'plangan. Ayniqsa, xatolarni mustaqil tuzatish (7 ta «Yuqori», 11 ta «Past») va o'qituvchi yordamisiz ishlashga intilish (9 ta «Yuqori») bo'yicha ko'rsatkichlar past darajada qoldi. Bu esa talabalarda tashqi yo'naltiruvchiga bog'liqlikning hali kuchli ekanligini tasdiqlaydi.

4.3. Diagnostik topshiriqlar natijalari

Qisqa inglizcha matn ustida ishlash orqali o'tkazilgan diagnostik topshiriqlar natijalari 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval. Diagnostik topshiriqlar asosida aniqlangan talaba mustaqilligi darajasi (n=30)

Nº	Baholash mezonlari	Yuqori	O'rta	Past
1	Vazifani mustaqil rejalashtira olish	8	13	9
2	Bajarishda mos strategiya tanlash	10	12	8
3	O'z xatolarini sezish va tuzatish	6	11	13
4	O'z ishini qisqacha baholay olish	7	12	11
5	Qo'shimcha resurslarga murojaat qilish	11	10	9

Eslatma: Har bir mezon bo'yicha 30 talaba baholangan.

Diagnostik topshiriqlar shuni ko'rsatdiki, talabalarining eng zaif tomoni — o'z xatolarini sezish va tuzatish (13 ta «Past» ball) hamda o'z ishini qisqacha baholay olish (11 ta «Past» ball) bo'ldi. Bu ko'rsatkichlar self-monitoring va metacognitive ko'nikmalarning rivojlantirilishiga alohida e'tibor qaratish zarurligini anglatadi.

4.4. Tajriba-sinov yakuniy natijalari

8 haftalik tajribadan so'ng tajriba va nazorat guruhlarida qayta diagnostika o'tkazildi. Asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha taqqoslama natijalar 4-jadvalda keltirilgan.

4-jadval. Tajriba va nazorat guruhlaridagi ko'rsatkichlar: dastlabki va yakuniy taqqoslama (n=15 har bir guruhda)

Ko'rsatkichlar	Taj. boshi	Taj. oxiri	Naz. boshi	Naz. oxiri
Maqsad qo'ya olish	4	10	4	5
Mustaqil rejalashtirish	5	11	5	6
O'zini nazorat qilish	4	10	4	5
O'zini baholash	3	11	3	4
Resurslardan mustaqil foydalanish	6	12	6	7

Eslatma: Raqamlar har bir ko'rsatkich bo'yicha ijobiy natija ko'rsatgan talabalar sonini bildiradi.

4-jadvaldan aniq ko'rinadiki, tajriba guruhida barcha ko'rsatkichlar bo'yicha sezilarli ijobiy siljish kuzatildi. O'zini baholash ko'nikmasi 3 nafardan 11 nafar, maqsad qo'ya olish esa 4 nafardan 10 nafar ko'tarildi. Nazorat guruhida esa o'zgarish minimal — ko'rsatkichlar 1 yoki 2 birlikka oshdi, xolos. Bu farq tajriba guruhida qo'llangan portfolio, self-assessment, reflektiv kundalik va loyiha usullarining samaradorligini aniq tasdiqlaydi.

5. MUHOKAMA

Olingan natijalar o'z-o'zini baholash va refleksiya asoslangan metodlarning learner autonomy shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi haqidagi xalqaro tadqiqotlar (Zimmerman, 2002; Little, 2009; Benson, 2011) bilan uyg'un keladi. Xususan, portfolio usulining talabalarga o'z rivojlanishini ko'rish imkonini berishi va self-assessment varaqalarining o'quv maqsadlarini aniqlashtirishi bu tadqiqotda ham yaqqol namoyon bo'ldi.

Tadqiqotda kuzatilgan muhim holat shuki, talabalar tajriba boshida mustaqil ishlash zarurligini anglagan bo'lsalar-da, buni amalda qanday tashkil etishni bilmasdilar. Bu Reinders (2010) va Alonazi (2017) ta'kidlagan — «mustaqillik madaniyatini» shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarurligiga doir xulosalar bilan mos tushadi. O'qituvchining yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi roli, shuningdek, mazmunli va tanlov imkonini beruvchi topshiriqlar muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida namunaning kichikligi (30 nafar) va bitta muassasa doirasidagi o'tkazilganligini qayd etish lozim. Kelajakdagi tadqiqotlarda namunaviy hajmni kengaytirish, ko'p muassasali yondashuvni qo'llash va natijalarni uzoq muddatli kuzatish (longitudinal dizayn) orqali tashkillashtirilgan mustaqillik metodlarining barqarorligini aniqlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

6. XULOSA

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, universitetda ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish jarayonida talabalar mustaqilligini rivojlantirish maxsus tashkil etilgan pedagogik faoliyatni talab qiladi. Portfolio, self-assessment, peer-assessment, reflektiv kundalik va loyiha ishlari kabi metodlarni tizimli qo'llash talabalarda o'zini nazorat qilish, maqsad qo'yish va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalarini sezilarli yaxshilaydi. Nazorat guruhida bunday o'sish kuzatilmadi — bu holat maqsadli metodik yondashuvning hal qiluvchi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Amaliy tavsiya sifatida quyidagilarni belgilash mumkin: ingliz tili darslarini faqat nazorat emas, balki faol ishtirok va refleksiya yo'naltirilgan metodik tizim asosida tashkil etish; har bir muhim topshiriqdan so'ng mezonli self-assessment va qisqa refleksiya elementlarini kiritish; portfolio va reflektiv kundalikdan talabalardagi rivojlanishni kuzatuvchi doimiy vosita sifatida foydalanish; o'qituvchining buyruq beruvchi emas, yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi rolini shakllantirish.

Talabalar mustaqilligi nafaqat joriy akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki umr davomida o'qib-o'rganish kompetensiyasini ham shakllantiradi. Shu jihatdan ushbu masalani chuqurlashtirib o'rganish va pedagogik amaliyotga joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Alonazi, S. M. (2017). The role of teachers in promoting learner autonomy in secondary schools in Saudi Arabia. *English Language Teaching*, 10(7), 183–202.
2. Benson, P. (2001). *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. Harlow: Pearson Education.
3. Benson, P. (2011). *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning* (2nd ed.). London: Routledge.
4. Dickinson, L. (1987). *Self-Instruction in Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon.
6. Jalolov, J. J., Makhkamova, G. T., & Ashurov, Sh. S. (2015). *English Language Teaching Methodology*. Toshkent: Fan va texnologiyalar.

7. Little, D. (1991). *Learner Autonomy 1: Definitions, Issues and Problems*. Dublin: Authentik.
8. Little, D. (2009). Language learner autonomy and the European Language Portfolio: Two L2 English examples. *Language Teaching*, 42(2), 222–233.
9. Little, D. (2022). Language learner autonomy: Rethinking language teaching. *Language Teaching*, 55(1), 64–73.
10. Nunan, D. (1997). Designing and adapting materials to encourage learner autonomy. In P. Benson & P. Voller (Eds.), *Autonomy and Independence in Language Learning* (pp. 192–203). London: Longman.
11. Reinders, H. (2010). Towards a classroom pedagogy for learner autonomy: A framework of independent language learning skills. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(5), 40–55.
12. Tolipov, O'. Q., & Usmonboeva, M. (2005). *Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan.
13. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.